

Kommentar

Mette Knudsen

*Børne- og Ungdomspsykiatrisk Hospital, Risskov, Århus
samt Psykologisk Institut, Århus Universitet.*

Kognitive og sproglige aspekter i undersøgelsen af udviklingen af børns drømmeproduktion

Det glæder en børnepsykolog når det understreges at der er forskelle i børn og voksnes psykologiske og kognitive processer, især når påstanden bliver genstand for empirisk udforskning. Derfor er Hems kapitel om børns drømme både tankeprovokerende og vigtig når der sættes spørgsmålstejn ved, hvor vidt småbørn drømmer på samme vis som større børn og voksne. Hem fremlægger en omfattende gennemgang og diskussion af et longitudinelt studie foretaget med 30 børn i et søvnlaboratorium af den ledende internationale drømmeforsker Foulkes, som har været pioner indenfor den empiriske forskning af børns drømme. På baggrund af resultaterne fra studiet argumenterer Foulkes at drømme, som vi forstår dem, dvs. som aktive historier hvori drømmeren er en central aktør – forekommer relativt sent i barndommen, omkring 7-9 års alderen. Teorien foreslår at den sene udvikling af drømme kan sidestilles med en tilsvarende sen udvikling af selvrepræsentation. Der er således tale om en fase-teori af børns drømme. I kapitlet fremhæver Hem lægmænds, men også fagfolks, fortsatte forestillinger om at småbørns drømme har samme karakter som ældre børns og voksnes drømme og med udgangspunkt i Foulkes undersøgelser peges der på at de er både kvantitativt og kvalitativt forskellige. Hem er inspireret af Foulkes fortolkninger og teori og formålet med denne kommentar er at sætte spørgsmålstejn ved fortolkningen af undersøgelsens resultater, fra et klinisk børnepsykologisk perspektiv. Kommentaren vil beskæftige sig med to overordnede temaer, dvs. den kognitive udvikling og den sproglige udvikling.

Kognitiv udvikling og modningsfaktorer i drømmeproduktionen?

Børnepsykologer og forældre vil næppe benægte at der er forskel på hvordan børn og voksne bevidst forstår drømme, dvs. at små børn har svært ved at skelne drømme fra vågen tilstand. For det lille barn vil en drøm, statisk eller i bevægelse, om et monster, for eksempel, ofte fremstå som en konkret fysisk oplevelse. Dette forklarer nok til dels barnets skræk ved disse drømme, eller 'night terrors', som Hem beskriver. For at berolige det lille barn vil forældre typisk korrigere og forklare at billedet af monstret blot er en drøm. At forstå at drømmen er en subjektiv begivenhed, både indholdsmæssigt og konceptuelt, er ikke let for det lille barn og flere psykologer har taget

et udviklingsperspektiv i forståelsen af denne proces (se Piaget 1972, Keil, 1979). Men betyder dette at drømmeproduktionen, per se, også skulle være genstand for en systematisk, sekventiel, kognitiv udviklingsproces som Hem fremlægger? Altså at udviklingen af drømmen til 'en levende film', består af en langsom proces hvor drømmen først fremstår som statiske billeder, eller lysbilleder som det beskrives. Ud fra Foulkes empiriske undersøgelser er der en række spørgsmål der skal besvares før dette er indlysende.

Det er oplagt at sætte spørgsmålstejn ved, hvorvidt resultaterne fra undersøgelsen peger på aspekter af det lille barns kognitive udvikling generelt og den måde hvorpå verden opfattes og gengives i vågen tilstand. Fortrinsvis fordi drømmerapporter er verbale gengivelser i vågen tilstand, og ikke barnets konkrete oplevelse af drømmen i sig selv. Men for lige at sætte betydningen af sproget i parentes et øjeblik, er Hems beskrivelse af de kvalitative, tematiske forskelle i henholdsvis små og ældre børns drømme fascinerende. For at undersøge, om fraværet af social interaktion og af et oplevende og agerende drømmejeg i de små børns drømme (se Hem, 2002: 15) er et resultat af et faktisk fravær af disse temaer i drømmen ville det naturligvis være interessant at sammenligne temaer fra genfortællinger af oplevelser i vågen tilstand, mellem de tre aldersgrupper af børn. Er disse faktorer reelt også fraværende i vågen tilstand? Det mener Foulkes ikke nødvendigvis at de er, og Hem fremhæver fantasilege som et eksempel på småbørns evne til at producere levende forestillingsbilleder af personer og situationer i vågen tilstand, og leg med imaginære venner kunne tilføjes. Det ville derfor være interessant at teste Foulkes teori om at der er en afgørende forskel i småbørns drømme og oplevelser i vågen tilstand ved at undersøge forskellen i børns verbale gengivelse af henholdsvis fantasilege og drømme.

En typisk kritik af fase teorier angående børns udvikling har været at grænserne mellem stadierne ikke er pålidelige og at yngre børn har udvist færdigheder der hidtil var anset som repræsentative af et senere stadie (se Vasta et al., 1995). I henhold til en fase teori om børns drømme er det derfor nærliggende at undersøge om Foulkes resultater er gentaget i andre studier. Resnick et al. (1994) fandt at drømme rapporterings raterne hos børn i alderen 4 til 5 år var næsten identisk med børn i 9-10 års alderen (Resnick et al., 1994). Derudover fandt aktiv selv-repræsentation sted i 80 % af drømmene rapporteret af børn i alderen 4-5 år. Desuden er gengivelsen af drømme blevet korreleret med individuelle forskelle i visuel

hukommelse hos børn (Butler & Watson, 1985). Disse resultater udelukker ikke Foulkes udviklingsteori, men opfordrer til yderligere undersøgelser og foreslår samtidig andre neuropsykologiske mekanismer i drømmeproduktionen.

Man bør i den forbindelse også undersøge drømmeproduktionen hos børn og voksne med generel mental retardering. Er denne signifikant afvigende eller fraværende hos disse grupper? Klinisk har afvigelser og forsinkelser i både den perceptuelle og sproglige udvikling og i udviklingen af symbolske færdigheder ofte store konsekvenser for børns sociale, adfærdsmæssige og emotionelle udvikling. Hvis det antages at drømmeproduktion er afhængig af en kognitiv modningsproces, især udviklingen af selvpræsentation, så ville det være interessant at undersøge drømmeproduktion hos forskellige kliniske grupper af børn, med for eksempel autisme, semantiske pragmatisk forstyrrelser, hvor den symbolske udvikling og selvrepræsentationen ofte er afvigende eller signifikant forsinket.

Foulkes model er eksplicit psykologisk og en sammenkædning af psykologiske og fysiologiske fænomener er ikke forsøgt. Hem nævner (se side 12) at den nuværende viden om hjernen ikke tillader en beskrivelse af forholdet mellem mentale kapaciteter og hjernens organisering. Og det kan man kun tilslutte sig. Men betyder dette at kognitionspsykologisk teori ikke kan rumme neuro-organiske overvejelser? Foulkes har valgt en psykologisk tolkning af sine resultater. Men, hvis man et øjeblik accepterer resultaterne, kan man rent faktisk være sikker på at der er tale om en kognitiv modningsproces og ikke en fysiologisk umodenhed i hjernens struktur der påvirker udviklingen i drømmeproduktionen? Pointen er vel at kognitions-produktion systemet er hjernen. Men forholdet mellem kognitionsaktivering og hjerneaktivering er et spørgsmål der ikke bliver adresseret direkte i Foulkes teori.

Den sproglige udvikling

Umiddelbart er der et metodologisk dilemma i Foulkes undersøgelse som har teoretiske implikationer. I studiet rapporterer børn deres drømme i vågen tilstand. Disse rapporter må derfor være indskrænket af børnenes kognitive og lingvistiske evner. For at illustrere pointen: Selv om en kat havde den mest levende drøm, ville den ikke være i stand til at rapportere den. På samme måde, hvis et lille barn er afvekslende ude af stand, eller uvillig, til at forstå og verbalisere en kompleks REM oplevelse, betyder det ikke at den ikke oprindeligt blev oplevet i en form som, senere i livet, kunne rapporteres som en drøm (Hobson, Pace-Schott & Stickgold, 2000).

Eksemplet illustrerer et dybtgående problem i studiet af bevidste tilstande, såsom drømmen – hvilket er afhængigheden af verbale gengivelser – eftersom en kompleks perceptuel, emotionel proces derved bliver reduceret til kun én fremstillingsform, nemlig narrativet. Dette er et generelt problem, men når sætninger eller ord bruges som måle-enhed til at kvantificere mental aktivitet i forskningen af udviklingen af børns drømme vokser problemet yderligere, eftersom ethvert udsagn fra barnet skal forstås i lyset af en anden sekventiel udviklingsproces, sproget. Derfor er Foulkes longitudinelle

design naturligvis interessant, hvis man formoder at man derved kommer nærmere udviklingen i drømmeprocessen og ikke sammenhængen mellem den sproglige udvikling og evnen til at genkalde drømmen. Det samme spørgsmål kunne stilles angående den perceptuelle udvikling.

Hem bringer en fortræffelig diskussion af Foulkes konceptuelle forudsætninger ind i billedet og påpeger nogle metodologiske implikationer i studiet af bevidste tilstande. Og det er vigtigt at bringe denne vinkel ind i empiriske undersøgelser, hvor konkrete resultater ofte tilslører epistemologiske positioner. Fra et børneklinsk perspektiv, er der imidlertid også nogle kritiske metodiske problemstillinger i Foulkes undersøgelser. Primært omhandler disse vigtigheden af den sproglige udvikling – især i betragtning af sproget som en central måleenhed i studiet. Helt konkret, er det naturligvis oplagt at spørge om, hvor vidt forskelle i længden på drømmereporterne hos småbørn ((13-14 ord), p14) og de 9-11 årige børn ((60-70 ord), p14) var en funktion af sprogudviklingen og ikke pga. manglende drømmeproduktion.

Børnene er undersøgt med forskellige sprogforståelses test samt generelle evnetests, herunder af deres sproglige formåen. Hem påpeger, at eftersom der ikke var et sammenhæng mellem resultaterne på disse tests og frekvensen eller kvaliteten af børnenes drømmerapporter, antages det at rapporteringsfrekvensen var en reel indikator på forekomsten af småbørnenes natlige forestillingsbilleder (p17). Men det manglende sammenhæng er vel næppe ensbetydende med at sproget er en uafhængig faktor i studiet? Igen, fordi sprogproduktionen anvendes som en substantiel måleenhed for drømmekvalitet i studiet må der nødvendigvis udføres systematiske undersøgelser af om sprogets relevans i gengivelsen af såvel drømme som oplevelser i vågen tilstand, for eksempel ved at sammenligne grupper af jævnaldrene børn med forskellige sproglige funktionsniveauer. Dette synes nødvendigt før det kan antages at små børns manglende rapportering af drømme skyldes et fravær af drømme, og ikke fordi de har glemt dem eller er ude af stand til at verbalisere indholdet (se også Foulkes, 1999).

Implikationer for børnepsykologien

Hems artikel er både fascinerende og udfordrende og tvinger os til at reevaluere vores viden om børns bevidsthedsliv – i den forbindelse ikke kun drømmetilstanden. Det er derfor med oprigtig interesse at Hem opfordres til at uddybe sine overvejelser over de konkrete implikationer han ser som aktuelle for børnepsykologien.

I et klinisk sammenhæng vil ikke alle teorier anse resultaterne som problematiske. Fra et psykoanalytisk perspektiv vil drømmen nok stadig betragtes som en ytring fra det ubevidste uanset om den består af en film, et brudstykke eller et billede, som skal afkodes for at give mening i det bevidste. Og fra et kognitivt adfærdsteoretisk perspektiv, hvor der er fornyet interesse i drømmen indenfor den kliniske voksenpsykologi, er det ikke drømmebilledet per se, der er interessant, men

snarere den mening dette er tillagt i vågen tilstand, eftersom det argumenteres at drømmen derved er genstand for de samme kognitive forvrængninger som tanker i vågen tilstand (se Rosner, 2002; Freeman & White, 2002).

Referencer

- Butler, S.F. & Watson, R. (1985). Individual differences in memory for dreams: The role of cognitive skills. *Perceptual and Motor Skills*, 61: 823-28.
- Foulkes, D. (1999). *Childrens' Dreaming and the Development of Consciousness*. Harvard Cambridge, Mass: University Press.
- Freeman, A. & White, B. (2002). Dreams and the Dream Image: Using Dreams in Cognitive Therapy. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, Vol 16, No 1.
- Hobson, J. A.; Pace-Schott, E. & Stickgold, R. (2000). Dreaming and the Brain: Toward a Cognitive Neuroscience of Conscious States (unedited draft). *Behavioural and Brain Sciences* 23 (6): xxx-xxx.
- Keil, F.C. (1979). *Semantic and conceptual development: An ontological perspective*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Piaget, J. (1972) *The child's conception of the world*. Otowa, N.J.: Littlefield, Adams.
- Resnick, J. Stickgold, R., Rittenhouse, C.D. & Hobson, J.A. (1994). Self-representation and bizarreness in children's dream reports collected in the home setting. *Consciousness and Cognition*, 3: 30-45.
- Rosner, R. I. (2002). Aaron T. Beck's Dream Theory in Context: An Introduction to his 1971 Article on Cognitive Patterns in Dreams and Daydreams. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, Vol 16, No 1
- Vasta, R., Haith, M., & Miller, S. (1995). *Child Psychology: The modern science (second ediction)*. New York: Wiley.